

Christoph E.G. ten Houte de Lange
Alle Diderik de Jonge
Jan Spoelder

Wapenspreuken
van Nederlandse
geslachten

Inhoud

- 1 Algemene inleiding **8**
  - Uitgangspunten en beperkingen **8**
  - Het corpus van wapenspreuken **9**
  - Definitie van wapenspreuk **10**
  - Voorgeschiedenis van de wapenspreuk **10**
  - Niet-officiële adellijke wapenspreuken **12**
  - De wapenkreet **12**
  - De badge **12**
  - Maatschappelijke waardering voor familiewapens **13**

- 2 Toelichting op de Latijnse wapenspreuken **15**
  - Herkomst van de Latijnse wapenspreuken **16**
  - Wapenspreuken en emblemata **17**
  - Fouten in het Latijn **17**
  - Stilistische kenmerken van de Latijnse wapenspreuken **18**
  - Datering Latijnse wapenspreuken **18**
  - Meermalen gebruikte Latijnse wapenspreuken **19**
  - Wapenspreuken met toespeling op de familienaam **20**
  - Wapenspreuken met toespeling op het wapen **22**
  - Families die dezelfde Latijnse wapenspreuk voeren **25**
  - Teksten binnen het familiewapen **26**
  - Bronnen van Latijnse wapenspreuken **26**
  - Bijbelse wapenspreuken **27**

- 3 Toelichting op de Franse wapenspreuken en wapenkreten **30**
  - Wapenkreten **30**
  - Wapenspreuken met toespelingen op de naam of het wapen **31**
  - Wapenspreuken die door meer families gevoerd worden **31**

- 4 Toelichting op de Nederlandse en Friese wapenspreuken en wapenkreten **32**
  - Wapenkreten **32**
  - Wapenspreuken met toespelingen op de naam of het wapen **32**
  - Friese wapenspreuken met toespelingen op het wapen **33**

- 5 Toelichting op wapenspreuken en wapenkreten in overige talen **34**
  - Wapenspreuken met toespelingen op de naam of het wapen **34**
  - Engelse/Schotse wapenkreten **34**
- 6 Wapenspreuken met vergelijkbare versies in een andere taal **35**
  - Wapenspreuken met een Latijnse versie **35**
  - Nederlandse wapenspreuk met Franse versie **36**
  - Franse wapenspreuk met Duitse versie **36**
- 7 Repertorium van wapenspreuken en wapenkreten, alfabetisch geordend met familiewapens **39**

BIJLAGEN

- I Index op familienamen met vermelding van de wapenspreuk of wapenkreet **169**
- II Index op alle wapenspreuken in het Latijn **181**
- III Index op alle wapenspreuken/kreten in het Frans **188**
- IV Index op alle wapenspreuken/kreten in het Nederlands **190**
- V Index op alle wapenspreuken/kreten in het Fries **191**
- VI Index op alle wapenspreuken/kreten in het Duits **192**
- VII Index op alle wapenspreuken/kreten in het Engels/Schots **193**
- VIII Index op alle wapenspreuken/kreten in het Deens, Italiaans, Spaans of anderszins **194**

Geraadpleegde literatuur

- Naslagwerken op het gebied van genealogie en heraldiek **195**
- Naslagwerken op het gebied van heraldiek en wapenspreuken **195**
- Naslagwerken op het gebied van Latijnse spreuken en citaten **195**
- Naslagwerken gerelateerd aan wapenspreuken **195**

Nederlandse samenvatting **197**

Summary in English **198**

Deutsche Zusammenfassung **199**

Synthèse en Français **200**

Verantwoording van de afgebeelde familiewapens **201**

Verantwoording van de overige afbeeldingen **202**

Namenregister **204**

Dankbetuiging **209**

Over de auteurs **211**

Colofon **212**

1 Algemene inleiding

Over wapenspreuken van wapens van Nederlandse adellijke en patriciaats-families bestaat tot op heden geen naslagwerk waarin systematisch aan dit onderwerp aandacht wordt besteed. Aan het eind van de 19de eeuw verschenen in Frankrijk en Duitsland enkele repertoria die duizenden wapenspreuken bevatten. Het gaat hier met name om Alphonse Chassant & Henri Tausin, *Dictionnaire des devises historiques et héraldiques* (1878)¹ en Johann Dielitz, *Die Wahl- und Denksprüche, Feldgeschreie, Losungen, Schlacht- und Volksrufe besonders des Mittelalters und der Neuzeit* (1884).² Deze werken zijn compilaties zonder wetenschappelijk oogmerk, ze geven vaak de herkomst van een spreuk aan, maar besteden geen aandacht aan het verschijnsel wapenspreuken als geheel. In Nederland verscheen in die periode A.A. Vorsterman van Oyen, *Stam- en wapenboek van aanzienlijke Nederlandsche familiën* (1885-1890)³, waarin wapenspreuken wel vermeld worden, maar geen specifiek onderwerp van onderzoek zijn. Hetzelfde geldt ook voor J.B. Rietstap, *Wapenboek van den Nederlandschen Adel* (1883-1887).⁴ Jacob van Lennep en Jan ter Gouw behandelen in *Het boek der opschriften* (1869) op thematische wijze ongeveer veertig wapenspreuken van diverse families.⁵ Uit 1893 dateert een kleine monografie over dit onderwerp onder het pseudoniem Heraldicus, *Lijf- en wapenspreuken*, waarin een beperkte selectie van Nederlandse en buitenlandse wapenspreuken besproken wordt.⁶ Voorts verschenen meer recent Nederlandse publicaties, waarin wapenspreuken en aanverwante onderwerpen aan de orde komen, zoals O. Schutte, *De wapenboeken der Gelders-Overijsselse studentenverenigingen* (1975), dat onder meer een index op de geciteerde citaten en motti bevat.⁷ Een index op alle adellijke wapenspreuken en wapenkreten is opgenomen in Rietstap, *De wapens van den tegenwoordigen en den vroegeren Nederlandschen adel* (1890),⁸ en in *De Nederlandse Adel* (1989).⁹ Een dergelijke alfabetische lijst treft men ook aan in *Wapenregister van de Nederlandse adel* (2014).¹⁰

UITGANGSPUNTEN EN BEPERKINGEN

Dit boek beoogt een beredeneerd overzicht te geven van de wapenspreuken van Nederlandse adellijke en patriciaats-families. Uitgangspunt hierbij zijn de wapenspreuken van de Nederlandse adel sinds 1813 en van de Nederland-

In dit boek is bij wijze van voorbeeld een aantal afbeeldingen van wapenspreuken opgenomen, zoals deze voorkomen op grafmonumenten, zilver, porselein, gebrandschilderde ramen, boekbanden en in familie-archivalia. Deze afbeeldingen kunnen een indicatie geven vanaf welk moment de betreffende wapenspreuk gevoerd werd. Het betreft hier een kleine selectie, die desondanks een representatief beeld geeft van de verschillende manieren waarop een wapenspreuk staat weergegeven. Nadere gegevens over deze illustraties zijn te vinden onder 'Verantwoording van de overige afbeeldingen'.

se patriciaats-families, waarvan de genealogieën zijn gepubliceerd in *Nederland's Adelsboek*¹¹, *Nederland's Patriciaat*¹² en *Stam- en wapenboek van aanzienlijke Nederlandsche familiën* en *Repertorium familiewapens bekende Nederlandse geslachten*¹³. Ook wapenspreuken van een klein aantal families die niet behoren tot de Nederlandse adel en niet zijn opgenomen in het Nederlands Patriciaat, maar die indertijd wel in bovengenoemd *Repertorium* staan vermeld, zijn in dit boek opgenomen. Daarnaast zijn publicaties geraadpleegd waarin nader aandacht aan wapenspreuken wordt besteed.¹⁴ Wapenspreuken van overheidsinstellingen en gemeentes zijn buiten beschouwing gelaten.¹⁵ Dit geldt ook ten aanzien van persoonlijke spreuken van bekende historische personen. Wij hebben niet de pretentie dat dit boek een compleet overzicht geeft van alle wapenspreuken die ooit gevoerd zijn. Nader onderzoek zal ongetwijfeld nieuw en onbekend materiaal opleveren.

Ons onderzoek heeft zich beperkt tot de betekenis van de wapenspreuken. Dit houdt in dat bijvoorbeeld de vraag wanneer een bepaalde wapenspreuk voor de eerste keer door een familie is gevoerd buiten het bestek van dit boek ligt. In een beperkt aantal gevallen is een relatieve datering mogelijk aan de hand van familiearchivalia of door afbeeldingen op dateerbaar porselein,¹⁶ zilver,¹⁷ penningen, boekbanden¹⁸, grafmonumenten, gebrandschilderde ramen en andere wijzen waarop familiewapens met spreuk staan weergegeven. In de meeste gevallen is echter nader detailonderzoek vereist, voor zover het al mogelijk is aan de hand van de beschikbare bronnen tot tastbaar resultaat te komen.

HET CORPUS VAN WAPENSPREUKEN

De kern van dit boek wordt gevormd door het corpus van wapenspreuken (het repertorium) van alle adellijke en patriciaats-families die binnen de hierboven genoemde afbakening een wapenspreuk voerden, ongeacht of de families nog bestaan of zijn uitgestorven. Het corpus van wapenspreuken van Nederlandse families telt ruim 400 wapenspreuken. Het overgrote deel hiervan is in het Latijn (ca. 310). De overige zijn in het Frans (ca. 80), Nederlands (ca.30) en Fries (4), Engels/Schots (8), Duits (5) en enkele andere talen (4).

met geen woord gerept van een badge, maar van een ‘Wapenplant’. Kennelijk gebruikte deze familie dus als beeldmerk of badge de afbeelding van de ‘mountain cranberry’.

MAATSCHAPPELIJKE WAARDERING VOOR FAMILIEWAPENS

Het voeren van een familiewapen gaf soms aanleiding tot spot. Een mooi voorbeeld hiervan geeft Hildebrand (= Nicolaas Beets, 1814-1903) in zijn *Camera Obscura*, een verhalenbundel waarvan de eerste editie in 1839 was verschenen. Aan de derde uitgave van 1851 is het verhaal over ‘De familie Kegge’ toegevoegd. Hildebrand beschrijft hierin dat de burgerman en oud-planter Kegge een rijtuig wil aanschaffen:²⁶ ‘[...]’t Zal het mooiste rijtuig van de stad zijn, en de groote hanzen en adellijke heeren kunnen er een punt aan zuigen. Ik heb zin om er een wapen op te laten schilderen met een gouden keg op een zilveren veld, en een groote planterskroon er bovenop van suikerriet en koffieboonen.’ ‘Ik zou er maar J.A.K. op laten zetten,’ zei de oude dame droogjes: ‘je kunt immers de letters met net zooveel krullen maken als je maar wilt.’ Over een wapenspreuk wordt verder maar niet gesproken.

Het gebruik van wapens was echter ook van praktisch nut en lange tijd onvermijdelijk. In het bijzonder valt te denken aan het bekrachtigen van juridische overeenkomsten door middel van een zegel waarin een wapen werd gestempeld. Schepenakten werden vroeger eigenlijk altijd bezegeld. Heel veel families hebben hun wapen waarschijnlijk te danken aan het feit dat iemand in de familie de functie van schepen is gaan vervullen. Naast het praktisch nut, hebben de elites dankbaar gebruik gemaakt van de uitbundige kleurenpracht van de wapens. Zij toonden er hun deftige afkomst mee, bijvoorbeeld op rouwborden.

Het spreekt haast vanzelf, dat er nog tal van aspecten aan familiewapens en hun gebruik verbonden zijn, maar die vallen buiten het kader van dit boek.

Afbeelding 4 Livreiknoop met wapen van Heeckeren van Wassaer Obdam (19de eeuw): *MUTANDO NON MUTOR*

2 Toelichting op de Latijnse wapenspreuken

Het overgrote deel van de wapenspreuken van Nederlandse families is in het Latijn (ca. 310). Dit is te verklaren doordat het Latijn tot ver in de 17de eeuw de internationale taal van wetenschap, kerk en bestuur was. Pas vanaf de 17de eeuw zouden de landstalen (Frans, Duits en Engels) geleidelijk de functie van het Latijn als *lingua franca* overnemen. Daarnaast leent het Latijn zich er bij uitstek toe om een gedachte kort en bondig te formuleren. Bovendien zal het gebruik van Latijn een statusverhogende werking hebben gehad. Er zijn slechts twee wapenkreten in het Latijn: *Soli Deo gloria* (Buteux) en *Ave Maria* (Leesberg). Een volledig overzicht van alle Latijnse wapenspreuken, inclusief de twee wapenkreten, is opgenomen in Bijlage II.

Afbeelding 5
Porseleinen bord
met het wapen
van Certon: SINE
LABORE NIHI

AGRO EVELLITE SPINAS
van Vredenburg NA 1816

Trekt de doornen uit de akker.

Naar Horatius, Epistulae, I, 14, 4-5: *certemus spinas animone ego fortius an tu evellas agro*; Augustinus, Sermones, LXXIII, 3: uitleg van het Evangelie van Mattheus, 13, de parabel van de zaaier.

ALIO SUB SOLE VIRESCAM
de Court NA

Onder een andere zon zal ik ontluiken.

ALIQVANDO SAPITE
de Casembroot NA Diploma 1892 (De diplomata van 1815 en 1838 bevatten geen wapenspreuk.)

Wees eens wijs.

Oude Testament, Psalmen, 93 (94), 8: *Intelligite, insipientes in populo, et stulti, aliquando sapite.*

ALIS VOLAT PROPRIIS
Blanckenhagen NP 1911, 2; 1931/32, 20

Hij vliegt op eigen vleugels.

Verwijzing naar de duiven in het schild en het helmteken.

ALLES DOOR EN VOOR DEN KONING

Michiels van Kessenich NA (De tak Michiels van Verduynen heeft geen wapenspreuk.)

ALLES GEHEEL

Snijders NP 1974, 60

Pennink

**ALS 'T GODT BEHAGET,
BETER BENIJT ALS BEKLAGET**

Pennink, van Hanswijk Pennink

van Hanswijk Pennink

ALTIORA PETO

Lapré BNG

Ik streef naar het hogere.

Verwijzing naar de drie vliegende duiven in het schild.

DUM SPIRO SPERO

Waller NP 1910, 1; 1937, 23; 1959, 45; 1994, 78 (zie ook FORTIOR VOLUNTAS)

*Zolang ik adem, heb ik hoop.*¹⁵

15 Henkel/Schöne, Emblemata, k.1559.

DURATE

Witsen NP 1958, 44

Volhardt.

Vergilius, Aeneïs, I, 207: *durate, et vosmet rebus servate secundis.*¹⁶

16 Henkel/Schöne, Emblemata, k.222.

Boogaert

van Adrichem Boogaert

E FRUCTIBUS ARBORUM

Boogaert, van Adrichem Boogaert NA, NP 1918, 9

Uit de vruchten van de bomen.

Toespeling op Boogaert = Boomgaard.

Naar Nieuwe Testament, Evangelie van Mattheus, 7, 20:

Igitur ex fructibus eorum cognoscetis eos; verwijzing naar de drie bomen in het schild.

EEN UUR BETAELT HET AL
van den Broeke NP 1987, 71

ELDERS DE RUST
Geerligs, Prinsen Geerligs C. Prinsen Geerligs, Genealogie der familie Geerligs, Amsterdam/Bergen 1935, BNG
Zie ook de Franse variant van deze wapenspreuk REPOS AILLEURS, die de families van Hoogenhouck Tulleken en Schout Velthuys voeren.

ELECTUS A DEO BEATUS
van Hoorn NA

Gelukkig wie door God uitverkoren is.

ELCK SEYN DEEL
Stuwe AF III
Ontleend aan de Romeinse rechtsregel *Suum cuique tribuere*, eenieder het zijne toebedelen (zie bijv. het Corpus Iuris Civilis, *Institutiones*, I, 1.3).

PROBITÉ ET PERSÉVERANCE

Vis Blokhuyzen NP 1925, 15 N.B. Dit wapen is wel beschreven in Nederland's Patriciaat, maar daarin niet afgebeeld.

Eerlijkheid en volharding.

PROGREDERE NE REGREDERE

Scharp NP 1912, 3

Ga vooruit, ga niet terug.

Wellicht verwijzing naar de pijlpunt in het helmteken.

PROVIDE ET CONSTANter

Verheyen NA

Voorzichtig en standvastig.

PRUDENCE ET FIDELITÉ

d'Aulnis de Bourouill NA

Voorzichtigheid en trouw.

PRUDENS SICUT SERPENS
van Notten NP 1931/'32, 20; 1958, 44; 2000/'01, 83, 83

Voorzichtig als de slang.
 Nieuwe Testament, Evangelie van Matthëus, 10, 16: *Estote ergo prudentes sicut serpentes en simplices sicut columbae*; een verwijzing naar de slang in het schild.

PRUDENTER, FIDELITER ET PERSEVERANTER
Caan, Caan van Neck NA, NP 1925, 15, 1926, 16 N.B. De tak *de la Bassecour Caan* voert geen wapenspreuk, het wapen *de la Bassecour Caan* wordt in NP niet vermeld.

Voorzichtig, trouwen en volhardend.

QUAE MERGI NEQUEUNT NISU MAJORE RESURGUNT
Laan (Middelie) NP 1921/22, 12; 1986, 70

Wat niet verwoest kan worden, herrijst dankzij grotere krachtsinspanning.
 Hexameter uit Rutilius Namatianus, *De reditu suo*, I, 129.

QUAE NOCENT DOCENT
Schade van Westrum NP 1943, 29

Wat schaadt, baat (Vertaling in NP: door schade wordt men wijs.)
 Toespeling op de familienaam.

Colofon

UITGAVE

WBOOKS, Zwolle
info@wbooks.com
www.wbooks.com

TEKST

Alle Diderik de Jonge
Christoph E.G. ten Houte de Lange
Jan Spoelder

VORMGEVING

Marjo Starink

© 2021 WBOOKS Zwolle / C.E.G. ten Houte de Lange, A.D. de Jonge en J. Spoelder
Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of op enige andere wijze, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

De uitgever heeft ernaar gestreefd de rechten met betrekking tot de illustraties volgens de wettelijke bepalingen te regelen. Degenen die desondanks menen zekere rechten te kunnen doen gelden, kunnen zich alsnog tot de uitgever wenden.

Van werken van beeldende kunstenaars aangesloten bij een CISAC-organisatie is het auteursrecht geregeld met Pictoright te Amsterdam.

© c/o Pictoright Amsterdam 2021.

Dit boek is mede tot stand gekomen dankzij financiële bijdragen van:
Nederlandse Adelsvereniging
Ridderschap van Utrecht
Stichting Cultureel Erfgoed Geslacht Feith
Stichting Nederland's Patriciaat

ISBN 978 94 625 8463 1
NUR 680

Dit naslagwerk geeft een beredeneerd overzicht van wapenspreuken van wapens van Nederlandse adellijke en patriciaats-families. Uitgangspunt hierbij zijn de wapenspreuken van de Nederlandse adel sinds 1813 en van de Nederlandse patriciaats-families, waarvan de genealogieën zijn gepubliceerd in *Nederland's Adelsboek*, *Nederland's Patriciaat*, *Stam en wapenboek van aanzienlijke Nederlandsche familiën* en *Repertorium familiewapens bekende Nederlandse geslachten*. Hiermee wordt in een lacune voorzien, omdat er tot heden geen naslagwerk bestaat waarin de wapenspreuken van genoemde geslachten en families systematisch worden behandeld.

In totaal gaat het om ongeveer 430 wapenspreuken. Het overgrote deel hiervan is in het Latijn. De wapenspreuken staan op alfabetische volgorde vermeld met telkens een afbeelding van het betreffende familiewapen (in kleur), de familienaam en een korte verwijzing naar een van bovenvermelde genealogieën. De niet-Nederlandstalige wapenspreuken zijn van een vertaling voorzien met, voor zover mogelijk, de vermelding en het citeren van de bron waaraan de wapenspreuk is ontleend.

Christoph E.G. ten Houte de Lange was werkzaam in het bankwezen en is professioneel genealoog en heraldicus.

Drs. Alle Diderik de Jonge studeerde theologie en was werkzaam bij verschillende universiteiten, culturele instellingen en in het bedrijfsleven.

Dr. Jan Spoelder is classicus en was werkzaam aan het Erasmiaans Gymnasium te Rotterdam en aan het Kennemer Lyceum te Overveen.

